דער סאטמארער רבי

רבי יואל טייטלבוים זצ"ל – דער "דברי יואל" – און זיין הייליגע שיטה

א דאקומענטאר-סקריפט פון 350 מינוט

קאפיטל 4 – אנקומען קיין אמעריקא און אויפבויען אין וויליאמסבורג (1:30:00–2:05:00 · 35:00)

סימנים: [דאקומענטירט] [טראדיציאנעלער באריכט] [אומקלאר/מחלוקת]

קאַפּיטל 4: אָנקומען קיין אַמעריקע און אויפֿבויען אין וויליאַמסבורג

ירושלים, די שיף "וואָלקעניע", וויליאַמסבורג, קהל ייטב לב – לענג 35:00 · אויפֿן הויפּט-צייט-ליניע 1:30:00–2:05:00 · נאַראַציע בערך 4,900 ווערטער

ווי אַזוי צו לייענען דעם סקריפּט

- די נאַראַציע איז געשריבן צו לייענען הויך, רואיג, בערך 140 ווערטער אַ מינוט. די צייכנס נאָך יעדן זאַץ זענען פֿאַר דער פּראָדוקציע, און מען לייענט זיי **נישט** הויך.
- [דאָקומענטירט] – עס שטייט אין אַ וויסנשאַפֿטלעכן אָדער רעפֿערענץ-מקור (YIVO, ענציקלאָפּעדיעס, צייטונגען פֿון יענער צייט, היסטאָריקער), אָדער אין אַ דאָקומענט פֿון יענער צייט.
- [טראַדיציאָנעלער באַריכט] – חסידים, תּלמידים אָדער די משפּחה דערציילן עס, אָדער עס שטייט נאָר אין זכרונות און ביאָגראַפֿיעס פֿון אינעווייניק; עס ווערט פֿאָרגעשטעלט אַלס אַזאַ, מיט דרך ארץ.
- [אומקלאָר/מחלוקת] – די מקורות זענען זיך סותר, אָדער עס איז אַ טענה פֿון איין צד; די נאַראַציע זאָגט עס אָפֿן, און גיט קיין פּסק.
- די נומערן אין קלאַמערן [1] ווייזן אויף די מקורות אין טייל 6 פֿון דעם קאַפּיטל. די נומעראַציע איז נאָר פֿאַר דעם קאַפּיטל.
- פֿילע פּרטים פֿון די ערשטע יאָרן אין אַמעריקע שטייען היינט נאָר אין ענציקלאָפּעדיעס אויפֿן אינטערנעט און אין זכרונות. וואו מיר האָבן נאָר איין מקור, זאָגט די נאַראַציע עס.
- ציטאַטן שטייען נאָר ווען מיר האָבן געזען די ווערטער אין מקור. וואָס איז איבערגעזעצט פֿון ענגליש, איז איבערגעזעצט; העברעאישע און אידישע ציטאַטן שטייען ווי זיי זענען געשריבן.
- די מוסדות (חינוך, כשרות, חסד, "דער איד") ווערן דאָ נאָר דערמאָנט; זיי ווערן פֿול באַהאַנדלט אין קאַפּיטל 5. די שיטה – אין קאַפּיטלען 6 און 7.

1. נאַראַציע

4.1 ירושלים, 1945–46 · 1:30:00–1:35:00

ווען דער סאַטמאַרער רבי איז אַראָפּ פֿון דער שיף אין חיפה, אין דער פֿרי פֿון דעם 2טן סעפּטעמבער 1945, איז דאָס געווען כ"ד אלול תש"ה, אַ וואָך פֿאַר ראש השנה. [דאָקומענטירט] [4][20] ער איז געווען אַכט און פֿופֿציק יאָר אַלט. [דאָקומענטירט] [4] אין אייראָפּע איז נישט געבליבן קיין קהלה צו וועלכער ער זאָל קענען צוריקגיין. [דאָקומענטירט] [1]

ער איז געקומען מיט אַ סערטיפֿיקאַט פֿון דער בריטישער מאַנדאַט-רעגירונג, ווי טויזנטער אַנדערע פּליטים. [דאָקומענטירט] [4] [9] היסטאָריקער וואָס שרייבן קריטיש וועגן אים, ווי אַללען נאַדלער און די מחברים וואָס דער "דזשואיש ריוויו און בוקס" ברענגט, באַטאָנען אַז ער, אַ שטאַרקער קעגנער פֿון ציוניזם, האָט אַנגענומען אַ סערטיפֿיקאַט קיין ארץ ישראל. [אומקלאָר/מחלוקת] [9][12] חסידישע מחברים זעען דערין נישט קיין סתירה: לעבן אין ארץ ישראל איז פֿאַר אים קיינמאָל נישט געווען דאָס זעלבע ווי שטיצן אַ ציוניסטישע מדינה – אַ חילוק וואָס ער אַליין וועט שפּעטער אויסשמועסן אין "ויואל משה". [טראַדיציאָנעלער באַריכט] [11] דער נושא ווערט ברייט באַהאַנדלט אין קאַפּיטל 7. [דאָקומענטירט]

ירושלים איז פֿאַר אים נישט געווען קיין פֿרעמדע שטאָט. [דאָקומענטירט] [4] שוין אין אויגוסט 1932 איז ער געקומען צו פֿאָרן אויף אַ באַזוך. [דאָקומענטירט] [4] לויט דער ענגלישער וויקיפּעדיע, האָט דעמאָלט אַ קליינע גרופּע געוואָלט אַז ער זאָל ווערן

דער אשכנזישער רב פון ירושלים נאך דער פטירה פון ר׳ יוסף חיים זאנענפעלד; דער שטעלע האט אבער באקומען ר׳ יוסף צבי דושינסקי. [אומקלאר/מחלוקת] [4] דאס איז נאר אין איין מקור, און מיר האבן עס נישט געזען אין א צווייטן. [אומקלאר/מחלוקת]

אין ירושלים האט ער געוואוינט אין דער שטוב פון זיין פלימעניק און איידעם, ר׳ חנניה יום טוב ליפא מאיר-טייטלבוים, וואס איז שפעטער געווען דער רב פון סעמיהאלי. [דאקומענטירט] [4][5][6] זיין טאכטער, די פרוי פון יענעם איידעם, האט זיך באזעצט אין ירושלים. [דאקומענטירט] [4] די העברעאישע וויקיפעדיע רופט זי די יינגסטע טאכטער, און די אידישע וויקיפעדיע – די עלטסטע; די מקורות זענען זיך סותר. [אומקלאר/מחלוקת] [5][6]

לויט דער אידישער וויקיפעדיע, האט ער אין ירושלים אויפגעשטעלט סאטמארער מוסדות מיטן נאמען "יטב לב", נאך זיין זיידן, דעם "ייטב לב" פון סיגעט. [אומקלאר/מחלוקת] [6] דער זעלבער נאמען וועט שפעטער באגלייטן די קהלה אין וויליאמסבורג. [דאקומענטירט] [5] אויף דעם טאג-טעגלעכן לעבן אין יענעם יאר – זיינע דרשות, זיין שיעור, זיין קרייז, זיינע באציאונגען מיט דער עדה החרדית אין 1945–46 – האבן מיר נישט געפונען קיין זיכערן מקור. [אומקלאר/מחלוקת] דער צופוקער זאל עס וויסן: דא איז א ליידיגע בלאט, און מיר פילן עס נישט אן מיט מעשיות. [דאקומענטירט]

ער אליין האט שפעטער געשריבן א זכרון פון יענער צייט. [דאקומענטירט] [19] אין זיין ספר "על הגאולה ועל התמורה", לויט דער טראנסקריפציע וואס מיר האבן, געדענקט ער ווי, בשעת ער איז געווען אין ארץ ישראל פאר דער מדינה איז אויפגעשטעלט געווארן, האבן די ציוניסטישע פירער זיך באריימט אז זיי האבן נישט מורא פון א מלחמה מיט די אראבער.
[אומקלאר/מחלוקת] [19] מיר ברענגען עס אין אונזערע ווערטער ביז די ווערטער ווערן פארגליכן מיט א געדרוקטן ספר.
[אומקלאר/מחלוקת]

נאך בערך א יאר האט ער פארלאזט ארץ ישראל. [דאקומענטירט] [4][5][7] פארוואס? [דאקומענטירט] דא גייען די מקורות אויסנאנד, און מיר ברענגען יעדן מיט זיין נאמען. [דאקומענטירט]

לויט דער אידישער וויקיפעדיע, זענען די מוסדות אין ירושלים אריין אין שווערע חובות, וואס ער האט נישט געהאט מיט וואס צו באצאלן, און ער האט געמוזט פארן קיין ניו יארק – לכתחילה נאר אויף א קורצע צייט, "בלויז צו דעקן די חובות".
[אומקלאר/מחלוקת] [6] די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט קורץ אז זיינע מוסדות זענען נאך א יאר באנקראטירט געווארן.
[אומקלאר/מחלוקת] [4] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז ער איז ארויס אויף א רייזע צו זאמלען געלט אין די פאראייניגטע שטאטן. [אומקלאר/מחלוקת] [5]

חסידישע ביאגראפן, לויט ווי די היסטאריקער ברענגען זיי, זאגן אז ער איז געפארן כדי צו היילן די רוחניות'דיקע לאגע פון אמעריקע. [טראדיציאנעלער באריכט] [9] קריטישע היסטאריקער, ווי דער "דזשואיש ריוויו אוו בוקס" ברענגט, טענהן אז עס איז אים נישט געלונגען אויפצושטעלן א חסידישע קהלה אין ירושלים, טיילווייז צוליב די טענות וועגן זיין אויפפירונג אין דער מלחמה. [אומקלאר/מחלוקת] [9] דער היסטאריקער מנחם קרן-קראץ שרייבט נאך שארפער, אז זיין גאנצע ארבעט אין ירושלים איז נישט געלונגען און ער איז געפארן קיין אמעריקע אן געלט. [אומקלאר/מחלוקת] [13] די ענגלישע וויקיפעדיע אויף סאטמאר זאגט אז ער איז אוועק א יאר נאך דער פטירה פון זיין טאכטער אין ירושלים; אבער די זעלבע מקורות שטעלן די פטירה אין תשי"ד, אין 1953, אזוי אז דער חשבון גייט נישט. [אומקלאר/מחלוקת] [4][8][20]

וואס אלע זענען מסכים: עס איז געווען א שווערע געלט-לאגע, און די רייזע איז לכתחילה נישט געמיינט געווען אויף שטענדיג. [אומקלאר/מחלוקת] [5][6] ווען ער איז געפארן, איז די מדינה נאך נישט געווען אויפגעשטעלט. [דאקומענטירט] [4]

נאך א פרט פון חילוקי דעות: אללען נאדלער אין דער YIVO ענציקלאפעדיע שרייבט אז ער איז געבליבן צוויי און א האלב יאר אין ארץ ישראל און געקומען קיין אמעריקע אין 1947. [אומקלאר/מחלוקת] [1] די אנדערע מקורות שרייבן 1946.
[דאקומענטירט] [4][5][11] אויף דעם וועלן מיר זיך אפשטעלן אין דער קומענדיגער אונטער-טייל. [דאקומענטירט]

4.2 ניו יאָרק: אנגעקומען אויף דער שיף "וואלקעניע", צווייטן טאג ראש השנה (27טן סעפטעמבער 1946) · 1:35:00–1:40:00

אין האַרבסט 1946 איז דער סאטמארער רב אנגעקומען אין דעם פּאָרט פון ניו יאָרק אויף דער איטאַליענישער פּאַסאַזשיר-שיף "וואלקעניע". [דאקומענטירט] [4][5][8] וועגן דעם גענויעם טאג זענען די מקורות נישט איינשטימיג. [אומקלאר/מחלוקת]

די ענגלישע וויקיפּעדיע אויף רבי יואל שרייבט: אויף דעם צווייטן טאג ראש השנה, דעם 27טן סעפטעמבער 1946. [אומקלאר/מחלוקת] [4] די ענגלישע וויקיפּעדיע אויף סאטמאר שרייבט דעם 26טן סעפטעמבער. [אומקלאר/מחלוקת] [8] די העברעאישע וויקיפּעדיע לאזט ביידע אָפּן: ער איז אנגעקומען אין פּאָרט פון ניו יאָרק אויף ראש השנה תש"ז, דעם 26טן אדער 27טן סעפטעמבער 1946. [אומקלאר/מחלוקת] [5] לויטן לוח איז דער 26טער סעפטעמבער 1946 געווען א' תשרי תש"ז, און דער 27טער – ב' תשרי; ביידע טעג זענען ראש השנה. [דאקומענטירט] [20] אזוי אז די מקורות זענען מסכים אויף ראש השנה תש"ז, און זיך קריגן נאר וועגן דעם טאג. [אומקלאר/מחלוקת]

עס בלייבט א פראגע וואס יעדער צופוקער וועט פרעגן: ווי אזוי האט מען זיך געפירט מיט אן אנקומען פון א שיף אויף יום טוב? [דאקומענטירט] קיין מקור וואס מיר האבן געזען רעדט נישט דערפון, און מיר שרייבן נישט קיין השערות. [אומקלאר/מחלוקת] אויך ווי אזוי ער איז געפארן פון ארץ ישראל ביז צו דער שיף, האבן מיר נישט געפונען. [אומקלאר/מחלוקת]

א צווייטע מחלוקת איז דאס יאָר אליין. [אומקלאר/מחלוקת] אללען נאדלער, אין דער YIVO ענציקלאָפּעדיע, שרייבט אז ער איז אנגעקומען קיין אמעריקע אין 1947, און רעכנט "צוויי און דרייסיג יאָר" פון זיין פּירערשאפט אין אמעריקע – פון 1947 ביז 1979. [אומקלאר/מחלוקת] [1] שאול מאגיד, און די ענגלישע און די העברעאישע וויקיפּעדיע, שרייבן 1946. [דאקומענטירט] [4][5][11] די קהלה איז געגרינדעט געווארן אין פּרילינג 1948, וואס פּאסט מיט ביידע. [דאקומענטירט] [4][5] מיר שטעלן 1946, ווייל דאס גייט צוזאמען מיט דעם דאטום פון חיפה און מיט "בערך א יאָר" אין ארץ ישראל; נאדלערס יאָר ווערט אנגעצייכנט אויפן עקראן. [אומקלאר/מחלוקת]

ער איז דעמאלט געווען ניין און פופציג יאָר אלט. [דאקומענטירט] [4] הערץ פרענקל, א מחנך וואס האט שפּעטער געארבעט אין זיינע מוסדות, האט אין זיינע זכרונות געשריבן אז דער רבי איז דעמאלט געווען "כמעט זעכציג", און עלטער ווי זיינע יאָרן אין אויסזען. [טראדיציאנעלער באריכט] [14] דאס איז א זכרון פון איינעם וואס האט אים געקענט שפּעטער, נישט פון יענעם טאג. [אומקלאר/מחלוקת]

וויאזוי האט ער געזען אמעריקע פאר דער מלחמה? [דאקומענטירט] דער היסטאריקער קרן-קראץ שרייבט אז ביז דעם חורבן האט מען אין סאטמאר באטראכט אמעריקע אלס א לאנד וואס איז רוחניות'דיק צעבראכן, און אז דער רבי האט געהאלטן דאס לעבן דארט פאר נישט פּאסיג פאר חרדישע אידן. [דאקומענטירט] [3][13] אזוי אז ער איז געקומען צו א לאנד וועגן וועלכן ער האט פריער געווארנט. [דאקומענטירט] [13]

דער פּלאן איז געווען קורץ. [אומקלאר/מחלוקת] [5][6] די העברעאישע וויקיפּעדיע שרייבט: "אף על פי שבתחילה תכנן את שהייתו כזמנית, רבנים מקומיים הפעילו עליו לחץ כבד להישאר ולהנהיג את הציבור באמריקה. לבסוף נותר שם." [אומקלאר/מחלוקת] [5] די אידישע וויקיפּעדיע שרייבט: "אבער אין די ענדע איז ער איבערגעצייגט געווארן דורך עטליכע חסידים זיך צו באזעצן דארט". [אומקלאר/מחלוקת] [6] אזוי זאגט איין מקור רבנים, און דער צווייטער – חסידים. [אומקלאר/מחלוקת] דער היסטאריקער קרן-קראץ גיט א דריטע סיבה: אז די אגודת ישראל האט אים געשטערט צו זאמלען געלט, און ער איז דעריבער געבליבן. [אומקלאר/מחלוקת] [13] די ענגלישע מקורות רעדן בכלל נישט פון א צייטווייליגן פּלאן. [אומקלאר/מחלוקת] [4][8]

וואו האט ער זיך באזעצט? [דאקומענטירט] כמעט אלע מקורות שרייבן: אין וויליאמסבורג, אין ברוקלין, מיט א קליינע גרופּע חסידים. [דאקומענטירט] [4][8] נאר די אידישע וויקיפּעדיע שרייבט אז ער האט זיך קודם באזעצט אין דער איסט סייד געגנט, און נאכדעם אין וויליאמסבורג. [אומקלאר/מחלוקת] [6] מיר ברענגען עס נאר מיט איר נאמען. [אומקלאר/מחלוקת]

אין קאפּיטל 3 האבן מיר געברענגט א ווארט וואס ר' דוד מייזעלס דערציילט, לויט נאדלער: אז ער איז ארויס פון דער פינצטערניש פון די נאציס אין א נאך טיפערער פינצטערניש. [טראדיציאנעלער באריכט] [12] טייל מקורות שטעלן דעם ווארט ביים

אנקומען קיין ארץ ישראל, און טייל – ביים אנקומען קיין אמעריקע. [אומקלאר/מחלוקת] [12][14] מיר האבן נישט געזען דעם ארגינעל, און מיר חזרן עס נישט איבער מיט מער פרטים. [אומקלאר/מחלוקת]

הערץ פרענקל דערציילט נאך א זאך, לויט ווי א צייטונג פון 2016 ברענגט עס: אז ער פלעגט זאגן אז נישט קאסטנער האט אים געראטעוועט נאר דער אייבערשטער, כדי ער זאל אויפבויען אידישקייט. [טראדיציאנעלער באריכט] [14] דאס איז אן איבערזעצונג פון א באריכט אויף ענגליש, נישט זיינע אייגענע ווערטער. [אומקלאר/מחלוקת]

4.3 וויליאמסבורג נאך דער מלחמה: די פליטים, די גאסן, דער ערשטער מנין · 1:40:00–1:47:00

וויליאמסבורג, אין צפון ברוקלין, ליגט אויפן מזרח-ברעג פון דעם איסט ריווער, אנטקעגן מאנהעטן. [דאקומענטירט] [10] זינט דער וויליאמסבורג-בריק איז געעפנט געווארן אין 1903, זענען אהין אריבער פילע אידן פון דער לאוער איסט סייד. [דאקומענטירט] [10] אין די יארן נאך דער צווייטער וועלט-מלחמה זענען דארט אנגעקומען חסידישע פליטים פון אונגארן, רומעניע, טשעכאסלאוואקיי און גאליציע. [דאקומענטירט] [1][10] פארשידענע חסידישע גרופעס האבן זיך דארט באזעצט, יעדע ארום איר רבי. [דאקומענטירט] [10] שוין פאר דער מלחמה איז וויליאמסבורג געווען א צענטער פון ארטאדאקסישע אידן, מיט מוסדות ווי דער ישיבה תורה ודעת, וואס איז דארט געגרינדעט געווארן אין די יארן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. [דאקומענטירט] [10] לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע, זענען די לעבנגעבליבענע פון די שפעטע 1940ער און פרי 1950ער יארן מערסטנס געקומען פון די דערפער און שטעטלעך פון אונגארן און רומעניע, און זיי זענען געפירט געווארן דורך די רבי'ס פון סאטמאר, קלויזנבורג, וויען, פאפא, צעהלים און סקווירא. [דאקומענטירט] [10] די נייע פליטים האבן געבראכט מיט זיך א לעבנס-שטייגער פון דער אלטער היים: די קליידונג, די שפראך, די מנהגים פון שטעטל, וואס האבן זיך שטארק אונטערגעשיידט פון די אמעריקאנער אידן פון יענער צייט. [דאקומענטירט] [10][24]

ווי האט אויסגעזען דער אנהייב פון סאטמאר אין אמעריקע? [דאקומענטירט] דא האבן מיר צוויי בילדער, און זיי זענען נישט גלייך. [אומקלאר/מחלוקת]

דאס ערשטע בילד קומט פון די זכרונות פון הערץ פרענקל, ווי דער זשורנאליסט יונתן מארק האט זיי איבערגעגעבן אין 2016. [טראדיציאנעלער באריכט] [14] לויט דעם באריכט, איז דער רבי אין ברוקלין אין 1946 געווען כמעט אליין, און ער האט נישט געקענט צונויפקלייבן צען מענער פאר א מנין. [טראדיציאנעלער באריכט] [14] אין דער פארנאכט פלעגט זיין גבאי פרעגן פארבייגייער צי זיי דאווענען, און זיי זענען ווייטער געגאנגען. [טראדיציאנעלער באריכט] [14] דער זעלבער ארטיקל זאגט אז ער האט פון ניין מענער, ווייניגער ווי א מנין, אויפגעבויט א חסידות פון הונדערט און פופציג טויזנט. [אומקלאר/מחלוקת] [14] די צאל איז א זשורנאליסטישע שאצונג פון א שפעטערער צייט, נישט א געציילטע צאל. [אומקלאר/מחלוקת]

דאס צווייטע בילד קומט פון דער העברעאישער וויקיפעדיע: אז ער איז געקומען באגלייט מיט בערך זיבעציג חסידים, וואס האבן זיך באזעצט מיט אים אין וויליאמסבורג, און אז די גרופע איז געווען "הגרעין המייסד של 'קהל יטב לב דסאטמאר'". [אומקלאר/מחלוקת] [5][7] די ענגלישע וויקיפעדיע זאגט נאר "א קליינע גרופע אנהענגער", און נאדלער שרייבט אנדערש-ווו "עטליכע טוצנדער לעבנגעבליבענע". [אומקלאר/מחלוקת] [4][8][12] מעגליך אז דער מנין-בילד געהערט צו די ערשטע טעג, און די זיבעציג צו דער גרופע פון 1947–48; אבער קיין מקור זאגט עס נישט, און דאס איז נאר אונזער השערה. [אומקלאר/מחלוקת]

ווער איז געווען דער גבאי? [דאקומענטירט] דער גבאי פון 1946 וואס האט אפגעשטעלט פארבייגייער, ווערט אין דעם זכרון נישט גערופן מיטן נאמען. [טראדיציאנעלער באריכט] [14] די אידישע וויקיפעדיע שרייבט אז אין דער מלחמה איז זיין גבאי געווען ר' יוסף אשכנזי, וואס איז ארויס מיט אים אויף דעם קאסטנער באן. [אומקלאר/מחלוקת] [6] שפעטער, נאך 1968, ווערט אלס הויפט-גבאי און סעקרעטאר דערמאנט ר' אפרים יוסף דב אשכנזי, וואס האט געשריבן די הקדמה צו שו"ת "דברי יואל". [דאקומענטירט] [5] צי דאס איז איין מענטש אדער צוויי, זאגן די מקורות נישט, און מיר פאראייניגן זיי נישט. [אומקלאר/מחלוקת]

ווער זענען געווען די חסידים? [דאקומענטירט] דער גרעסטער טייל פון זיינע חסידים פון פאר דער מלחמה זענען אומגעקומען אינאיינעם מיט דער גאנצער אונגארישער אידנשאפט. [דאקומענטירט] [7][8] שאול מאגיד שרייבט אז דער הויף פאר דער

מלחמה איז געווען פארהעלטניסמעסיג קליין, און אז נאך דער מלחמה איז ער געווארן א "מאגנעט" פאר לעבנגעבליבענע פון יענע געגנטן. [דאקומענטירט] [16]

אללען נאדלער אין דער YIVO ענציקלאפעדיע שרייבט אז טויזנטער לעבנגעבליבענע פון גאליציע, אונגארן, רומעניע און סלאוואקיי, פון וועלכע פילע זענען פריער געווען חסידים פון אנדערע, מערסטנס קלענערע חסידישע הייף וואס די נאציס האבן אינגאנצן פארניכטעט, זענען געווארן זיינע איבערגעגעבענע תלמידים. [דאקומענטירט] [1] לויט נאדלער, זענען זיינע חסידים געקומען פון א ברייטן קרייז פון דער חרדישער אידנשאפט. [דאקומענטירט] [1]

די ציפערן פון 1961, וואס מיר וועלן נאך ברענגען אין 4.6, ווייזן דאס זעלבע: נאר בערך א העלפט פון די באלעבאטים אין קהל ייטב לב זענען געווען סאטמארער חסידים פאר דער מלחמה, נאך בערך ניין פראצענט – סיגעטער חסידים, און די איבעריגע זענען געווען נייע. [דאקומענטירט] [7][8]

ער איז נישט געווען דער איינציגער רבי אין וויליאמסבורג. [דאקומענטירט] [10] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז אין אמעריקע זענען אויפגעשטאנען נאך קהלות וואס האבן אין אים געזען דעם "גדול הדור". [אומקלאר/מחלוקת] [7] די אידישע וויקיפעדיע דערציילט, לויט דעם ספר "זקנך ויאמרו לך", אז דער וויענער רב, ר' עזריאל יהודה לעבאוויטש, וואס האט אליין געפירט א קהלה פון לעבנגעבליבענע אין וויליאמסבורג, פלעגט קומען צו אים אויף יום טוב, ווייל דעם גדול הדור דארף מען מקבל פנים זיין ווי א רבי מובהק. [טראדיציאנעלער באריכט] [6] דאס איז א חסידישער באריכט אן א דאטום. [טראדיציאנעלער באריכט]

אין 1947 איז אנגעקומען זיין פלימעניק, ר' משה טייטלבוים, דער שפעטערדיגער סיגעטער און סאטמארער רבי. [דאקומענטירט] [17] לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע, האט ער אויפגעשטעלט דעם בית מדרש "עצי חיים סיגעט" אין וויליאמסבורג און איז אריבער קיין בארא פארק אין 1966. [אומקלאר/מחלוקת] [17] די "ניו יארק טיימס" פון 1979 שרייבט אבער אז ער האט געוואוינט אין בארא פארק זינט דעם סוף פון דער מלחמה. [אומקלאר/מחלוקת] [2] די צוויי מקורות זענען זיך סותר. [אומקלאר/מחלוקת]

וואו איז געווען דער ערשטער בית המדרש פון סאטמאר אין וויליאמסבורג – אין וועלכער גאס, אין וועלכן יאר, אין וואספארא געביידע? [דאקומענטירט] מיר האבן נישט געפונען קיין זיכערן מקור. [אומקלאר/מחלוקת] מיר ווייסן נאר אז אין 1979 איז דער הויפט-בית-מדרש געווען אויף 152 ראדני סטריט, לויט דער "ניו יארק טיימס". [דאקומענטירט] [2] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז אין די סאטמארער צענטערס זענען געעפנט געווארן פילע בתי כנסיות, און אז מען האט נישט געמוזט דאווענען יעדן שבת מיט דעם רבי'ן. [אומקלאר/מחלוקת] [7] דאס איז א פראגע וואס א פארשער אין די ארכיוון פון ברוקלין קען נאך ענטפערן. [דאקומענטירט]

איין מנהג פון יענע יארן האט זיך געהאלטן ביז היינט: סאטמארער חסידים קומען זיך צוזאם יעדן יאר אויף כ"א כסלו, דעם טאג ווען ער איז אנגעקומען קיין שווייץ, וואס זיי רופן "יום ההצלה". [טראדיציאנעלער באריכט] [7] ווען דער מנהג האט זיך אנגעהויבן – נאך אין שווייץ, אין ירושלים, אדער ערשט אין וויליאמסבורג – האבן מיר נישט געפונען. [אומקלאר/מחלוקת]

4.4 קהל ייטב לב (אפריל 1948) און די תקנות פון 1952 · 1:47:00–1:54:00

אין פרילינג 1948 האבן זיינע חסידים געגרינדעט א קהלה. [דאקומענטירט] [4][5][8] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז די קהלה איז "נוסד בחול המועד פסח תש"ח והתאגד באותה שנה כמלכ"ר דת". [דאקומענטירט] [5] די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט: אין סוף אפריל 1948, איינגעשריבן אלס א רעליגיעזע קארפאראציע. [דאקומענטירט] [4] לויטן לוח איז חול המועד פסח תש"ח געפאלן פון דעם 26טן ביז דעם 29סטן אפריל 1948, אזוי אז די מקורות שטימען. [דאקומענטירט] [20] דער אפיציעלער נאמען אויף ענגליש איז געווען: Congregation Yetev Lev D'Satmar. [דאקומענטירט] [7]

דער נאמען "ייטב לב" איז גענומען פון זיין זיידן, ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים, וואס איז געווארן רב אין סיגעט אין תרי"ח און איז נפטר געווארן אין תרמ"ג, און וואס זיינע דרשות זענען ארויס אונטער דעם נאמען "ייטב לב". [דאקומענטירט] [1][4][6] די זעלבע ווארצלען, וואס מיר האבן געזען אין קאפיטל 1, ווערן אזוי א נאמען פאר א קהלה אויף דער אנדערער זייט אקעאן.

[דאקומענטירט] דער נאמען ווערט געשריבן אויף פארשידענע אופנים – "יטב לב" און "ייטב לב" – און מיר האלטן זיך דא ביי "ייטב לב", ווי ביים ספר. [דאקומענטירט] [5][6] ווי מיר האבן געזען אין 4.1, האבן לויט דער אידישער וויקיפעדיע אויך די מוסדות אין ירושלים געטראגן דעם זעלבן נאמען. [אומקלאר/מחלוקת] [6]

עטלעכע וואכן נאכדעם, דעם 14טן מאי 1948, איז אויסגערופן געווארן די מדינה. [דאקומענטירט] [4] קיין מקור וואס מיר האבן געזען פארבינדט נישט די צוויי דאטעס, און מיר לייגן נישט אריין קיין פארבינדונג. [אומקלאר/מחלוקת]

ווער האט געגרינדעט די קהלה? [דאקומענטירט] די מקורות שרייבן: "די סאטמארער חסידים האבן געגרינדעט", "זיינע אנהענגער האבן געגרינדעט". [דאקומענטירט] [4][8] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז ער האט אויפגעשטעלט פון דאס ניי זיין הויף, און אז די גרופע פון בערך זיבעציג חסידים איז געווען דער גרונט-שטיין פון דער קהלה. [אומקלאר/מחלוקת] [5] אויף פאפיר, אזוי ווייזט אויס, איז די קהלה געגרינדעט געווארן דורך די מיטגלידער, נישט דורך אים פערזענלעך. [אומקלאר/מחלוקת]

פארוואס א קהלה, און נישט נאר א בית מדרש? [דאקומענטירט] דא דארף מען געדענקען פון וואנעט ער איז געקומען. [דאקומענטירט] אין 1922, אין קלויזנבורג, האט ער געפירט די סיגעטער חסידים וואס האבן זיך אפגעטיילט פון דער ארטאדאקסישער קהלה. [אומקלאר/מחלוקת] [5] אין סאטמאר האבן זיינע אנהענגער דעם 10טן דעצעמבער 1929 געגרינדעט אן אייגענע, אומאפהענגיגע קהלה, כדי ער זאל דארט קענען זיין אב בית דין. [דאקומענטירט] [4][5] ער איז געקומען פון דער אונגארישער וועלט, וואו א קהלה איז געווען א פולע געמיינדע: מיט א רב, מיט א פרעזידענט, מיט בתי מדרשים, מקוואות, חברה קדישא און שחיטה. [דאקומענטירט]

אמעריקע האט דאס דערלויבט אויף אן אנדער אופן. [דאקומענטירט] די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט אז די אפטיילונג צווישן רעליגיע און מלוכה אין אמעריקע האט דערמעגליכט פאר סאטמאר, ווי פאר אנדערע אידישע גרופעס, אויפצושטעלן אומאפהענגיגע קהלות, נישט ווי די קהלות אין מיטל-אייראפע, וואס זענען געווען אונטער דער אויפזיכט פון דער מלוכה. [אומקלאר/מחלוקת] [8] דאס איז אן אנאליז פון דער ענציקלאפעדיע, נישט א דאקומענט. [אומקלאר/מחלוקת] די מחברים פון "אמעריקען שטעטל" גייען נאך ווייטער, און שרייבן וועגן קרית יואל אז זי איז אויפגעשטאנען צוליב דער אמעריקאנער סיסטעם, נישט טראָץ איר. [אומקלאר/מחלוקת] [9][22]

לויט דער אידישער וויקיפעדיע, האט די קהלה קהל ייטב לב געהאט בתי מדרשים, מקוואות, בתי הוראה, א מצה-בעקריי, בתי עולם, און נאך. [אומקלאר/מחלוקת] [6] די חינוך-מוסדות און דער התאחדות הרבנים זענען באזונדערע אינסטיטוציעס; זיי ווערן באהאנדלט אין קאפיטל 5. [דאקומענטירט] [6]

פיר יאר שפעטער, אין ניסן תשי"ב – אפריל 1952 – האט די קהלה אנגענומען תקנות. [דאקומענטירט] [4][5] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט: "בתקנון שהתקבל בניסן תשי"ב נקבע כי הרב טייטלבוים הוא בעל הסמכות הדתית העליונה על כל חברי הקהילה". [דאקומענטירט] [5] די ענגלישע וויקיפעדיע לייגט צו אז ער איז נישט געווען קיין באצאלטער באאמטער, נאר דער העכסטער גייסטיגער אויטאריטעט איבער די מיטגלידער. [דאקומענטירט] [4] די העברעאישע וויקיפעדיע אויף חסידות סאטמאר שרייבט אז די תקנות האבן אים אנערקענט אלס דער גייסטיגער פירער פון דער גרופע "לכל ימי חייו". [דאקומענטירט] [7] דעם ארגינעלן טעקסט פון די תקנות האבן מיר נישט געזען; אלעס וואס מיר ברענגען איז פון ענציקלאפעדיעס. [אומקלאר/מחלוקת]

וואס האט דאס געמיינט? [דאקומענטירט] אין דער אונגארישער סיסטעם איז א רב געווען אנגעשטעלט פון דער קהלה, מיט א כתב רבנות און א שכירות. [דאקומענטירט] די תקנות פון 1952 האבן געשטעלט אן אנדער סדר: נישט א רב וואס די קהלה נעמט אויף, נאר א רבי וועמענס ווארט איז דער העכסטער אויטאריטעט, אויף זיין גאנץ לעבן. [אומקלאר/מחלוקת] [4][5][7] די פירונג פון די געלט-ענינים און פון דער קהלה טאג-טעגלעך איז געלעגן אין די הענט פון א פרעזידענט. [דאקומענטירט] [8]

דער ערשטער פרעזידענט פון קהל ייטב לב איז געווען ר' אליעזר (לעאפאלד) פרידמאן, וואס האט פאר דער מלחמה געפירט א באנק אין טשעכאסלאוואקיי. [דאקומענטירט] [7][8] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז דער רבי האט אים באשטימט אלס ראש פון דער קהלה, און אז ער איז געווען דער הויפט-עסקן פון סאטמאר ביז זיין פטירה אין 1972.

[דאקומענטירט] [7] נאך אים איז געקומען ר' לעאפאלד (לייביש) לעפקאוויטש. [דאקומענטירט] [8] די ענגלישע וויקיפעדיע גיט זיינע יארן 1904–1972 פאר דעם ערשטן און 1920–1998 פאר דעם צווייטן. [דאקומענטירט] [8]

אויך א ועד פון דער קהלה האט עקזיסטירט. [דאקומענטירט] [2] אין 1979 שרייבט די "ניו יארק טיימס" וועגן א באורד פון דרייסיג מענער, וואס האט אויסגעוויילט דעם נאכפאלגער. [דאקומענטירט] [2] ווען דער ועד איז געגרינדעט געווארן, ווייסן מיר נישט. [אומקלאר/מחלוקת] און די זעלבע צייטונג שרייבט אז דער רבי האט נישט איבערגעלאזט קיין צוואה און קיין אנווייזונג וועגן א נאכפאלגער – אזוי אז די תקנות פון 1952 האבן נישט באשטימט ווער עס וועט קומען נאך אים. [דאקומענטירט] [2] די פראגע פון ירושה ווערט באהאנדלט אין קאפיטל 11. [דאקומענטירט]

א מיינונג וועגן דעם כאראקטער פון דער קהלה ברענגט די העברעאישע וויקיפעדיע: אז זיינע חסידים זענען געווען מער אן ארגאניזאציע פון מענטשן וואס גייען אין זיין אידעאלאגישן דרך און האלטן אויף מוסדות פאר דער קהלה, ווי א חסידות וואו דער עיקר איז די התקשרות צום רבי'ן. [אומקלאר/מחלוקת] [7] די זעלבע ענציקלאפעדיע שרייבט אבער אויך אז די חסידות איז געווען געבויט אויף א טיפע הערצה צו אים. [אומקלאר/מחלוקת] [7]ביידע זאצן שטייען זייט ביי זייט, און מיר לאזן זיי ביידע. [אומקלאר/מחלוקת]

4.5 אויפבויען א לעבנסשטייגער: לבוש, שפראך, זיך אפטיילן פון דער אַרומיגער קולטור · 1:54:00–2:01:00

ווען ער איז אנגעקומען, האט די שטאט ניו יארק געהאט בערך צוויי און א פערטל מיליאן אידן – די גרעסטע אידישע שטאט אויף דער וועלט. [דאקומענטירט] [9] פילע אידן אין וויליאמסבורג, אויך ארטאדאקסישע, האבן דעמאלט אנגעהויבן אריבערציען אין די פארשטעט. [דאקומענטירט] [9] פאר א רב וואס האט פריער געהאלטן אז אמעריקע איז נישט קיין פאסיג ארט פאר חרדישע אידן, איז די פראגע געווען: ווי בויט מען דא אויף א לעבן וואס זאל בלייבן אזוי ווי אין דער אלטער היים? [דאקומענטירט] [13]

זיין ענטפער, לויט אלע מקורות, איז געווען: זיך אפטיילן. [דאקומענטירט] [4][7][8] א רעצענזיע אין דעם "דזשואיש ריוויו אוו בוקס" ברענגט אז ער האט גערעדט וועגן מאכן "א מחנה אין מדבר". [טראדיציאנעלער באריכט] [9] דער זעלבער רעצענזענט באמערקט אז וויליאמסבורג איז נישט געווען קיין אידישע וויסטעניש. [אומקלאר/מחלוקת] [9]

דער רעצענזענט שרייבט ווייטער אז פילע ארטאדאקסישע אידן אין וויליאמסבורג האבן אים לכתחילה מקבל געווען מיט פרייד, און געהאפט אז די אונגארישע חסידים וועלן באלעבן די קהלה; אבער ער האט נישט געוואלט זיך משתתף זיין מיט זיינע אידישע שכנים, אפילו נישט מיט די ארטאדאקסישע. [אומקלאר/מחלוקת] [9] דאס איז א היסטאריקערס באשרייבונג; א חסידישע באשרייבונג פון דעם זעלבן ענין האבן מיר נישט געפונען. [אומקלאר/מחלוקת]

א ביישפיל איז חינוך. [דאקומענטירט] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט: "כמו בקהילות הונגריות אחרות שהתמקמו בברוקלין, סירב האדמו"ר להצטרף לרשת החינוך החרדית-ליטאית הקיימת, והקים אחת משלו". [דאקומענטירט] [7] הערץ פרענקל געדענקט אז דער ערשטער פראיעקט אין וויליאמסבורג איז געווען חינוך פאר קינדער. [טראדיציאנעלער באריכט] [14] די מוסדות אליין – תורה ויראה, די מיידלשע שולע, און די אנדערע – ווערן באשריבן אין קאפיטל 5. [דאקומענטירט]

א צווייטער ביישפיל איז געלט. [דאקומענטירט] די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט אז די קהלה האט אפגעזאגט זיך צו פאראייניגן מיט, אדער צו נעמען געלט-הילף פון, אן אנדער אידישער גרופע, און אז די חסידים האבן אויפגעבויט א נעץ פון געשעפטן וואס האבן געגעבן א געלט-באזע פאר די מוסדות. [דאקומענטירט] [8] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט: "הוא הקפיד על אי-תלות מוחלטת בכוחות חיצוניים, כולל בתחום גיוס הכספים". [דאקומענטירט] [7] סאטמאר האט זיך קיינמאל נישט אנגעשלאסן אין דער אגודת ישראל. [דאקומענטירט] [4] די מקורות דערמאנען אויך אז ער האט מחזק געווען זיינע חסידים ארויסצוגיין ארבעטן. [דאקומענטירט] [7] פרענקל באשרייבט א טאג פון א חסיד: לערנען צוויי-דריי שעה פון פינף-זעקס אזייגער אין דער פרי, דערנאך ארבעטן, און דערנאך לערנען נאך צוויי-דריי שעה. [טראדיציאנעלער באריכט] [14]

דער דריטער ביישפיל איז די שפראך. [דאקומענטירט] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט: "כחלק מחזונו להיבדל מהעולם החיצון, עודד את חסידיו – רבים מהם דוברי גרמנית או הונגרית – לדבר יידיש בלבד". [דאקומענטירט] [7] די זעלבע ענציקלאפעדיע שרייבט אז דער ערשטער דור וואס איז אויפגעוואקסן אין אמעריקע האט גערעדט אידיש "באופן בלעדי ובאיכות גבוהה", בעסער ווי די עלטערן. [דאקומענטירט] [7] די ענגלישע וויקיפעדיע ברענגט דעם סאציאלאג דזשארדזש קראנצלער, אז ביז 1961 האבן די קינדער גערעדט אידיש פיל בעסער ווי זייערע עלטערן. [דאקומענטירט] [8][24] דער דריטער מאמר פון "ויואל משה", מאמר לשון הקודש, רעדט וועגן לשון הקודש און דער נייער העברעאישער שפראך. [דאקומענטירט] [18] שאול מאגיד שרייבט אז דער מאמר איז ארויס אין דער אויפלאגע פון 1961, און אז מען האט אים שפעטער גענוצט אלס יסוד פאר דעם סדר אין דער מיידלשער שולע. [אומקלאר/מחלוקת] [11] דעם טעקסט אליין וועלן מיר לערנען אין קאפיטל 7. [דאקומענטירט]

דער פערטער ביישפיל איז די קליידונג. [דאקומענטירט] די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט אז ער האט מחזק געווען אלע פארהייראטע מענער צו טראגן פעלצענע היטלען, הגם רוב חסידישע מענער אין אונגארן האבן זיי פאר דער מלחמה נישט געטראגן. [אומקלאר/מחלוקת] [4] לויט דער ענציקלאפעדיע, האט ער געהאלטן אז אין אמעריקע איז נאך מער וויכטיג אויסצוזען אנדערש, כדי צו פארמיידן התבוללות, וואס איז דא געווען שטארקער ווי אין אונגארן. [אומקלאר/מחלוקת] [4] דאס איז אן ערקלערונג פון דער ענציקלאפעדיע; מיר האבן נישט געזען דעם רבי'נס אייגענע ווערטער אויף דעם. [אומקלאר/מחלוקת]

די ענגלישע וויקיפעדיע שרייבט אויך אז אין די 1950ער יארן איז ארויין אן איסור אויף טעלעוויזיע, און אז מען האט באגרעניצט די צאל באגעגענישן פאר א שידוך צו צוויי אדער דריי. [אומקלאר/מחלוקת] [4] די פרטים זענען אין איין מקור, אן א דאטום פון יעדער תקנה. [אומקלאר/מחלוקת]

וואו קומט דער דרך? [דאקומענטירט] די ענגלישע וויקיפעדיע פירט עס צוריק צו די אונגארישע רבנים פון די 1860ער יארן: ר' הלל ליכטענשטיין און ר' עקיבא יוסף שלעזינגער, וואס האבן געמאכט אידיש און די קליידונג פאר א מיטל זיך אפצוטיילן. [דאקומענטירט] [8] שאול מאגיד שרייבט אז זיין שיטה איז אריבערגעפלאנצט געווארן פון מאראמאראש. [אומקלאר/מחלוקת] [16] די העברעאישע וויקיפעדיע ברענגט, אין דעם ענין פון מאשינען צו פרובירן ספרי תורה, תפילין און מזוזות, ווערטער וואס ער האט געזאגט: "הוא בכלל מה שהשריש לנו מרן החת"ם סופר – חדש אסור מן התורה, וכמה אלפים שנה נבדקו הסת"ם על ידי אדם ולמה נבקש חדשות". [טראדיציאנעלער באריכט] [5] קיין מקור אין א ספר ווערט דארט נישט אנגעגעבן, און מיר האבן עס נישט געזען אין זיינע ספרים. [אומקלאר/מחלוקת] די זעלבע ענציקלאפעדיע שרייבט אז ער האט נישט דערלויבט קיין שינוי אין די סדרים פון בית הכנסת און פון חינוך, אפילו נישט ענדערונגען וואס זענען נישט קעגן דער הלכה. [אומקלאר/מחלוקת] [5]

ווי האט ער אויסגעזען פאר די וואס האבן אים באזוכט? [דאקומענטירט] דער אנטראפאלאג דזשעראם מינץ, וואס האט געשריבן וועגן די חסידים פון ברוקלין, האט לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע געפונען אז ער איז געווען פארהעלטניסמעסיג א מענטש פון שכל, וואס האט מחזק געווען ערליכקייט, און געהאט ווייניג געדולד פאר מעשיות פון מופתים. [אומקלאר/מחלוקת] [5][25] די אידישע וויקיפעדיע, פון דער אנדערער זייט, שרייבט אז טויזנטער האבן ביי אים געזוכט ישועות, און אז ער האט באקומען דעם טיטל "צדיק הדור". [טראדיציאנעלער באריכט] [6] ביידע בילדער ווערן געברענגט; יעדער צופוקער קען זיי פארגלייכן. [אומקלאר/מחלוקת]

היסטאריקער פון היינט באשרייבן די זאך אויך פון אן אנדער זייט. [דאקומענטירט] די מחברים פון "א פעסטונג אין ברוקלין", לויט דעם "דזשואיש ריוויו אוו בוקס", שרייבן אז די חסידישע געגנט אין וויליאמסבורג איז נישט קיין מזרח-אייראפעישער שטעטל וואס איז אריבערגעטראגן געווארן, נאר א זאך וואס איז געוואקסן אין ניו יארק גופא. [אומקלאר/מחלוקת] [9][21] די חסידים וועלן עס אנדערש באשרייבן – אלס א פארזעצונג פון דער אלטער היים. [טראדיציאנעלער באריכט] ביידע ווערן דא געזאגט, אן א פסק. [אומקלאר/מחלוקת]

4.6 א קהלה וואקסט: די 1950ער און 1960ער יארן · 2:01:00–2:05:00

ווי גרויס איז די קהלה געווען? [דאקומענטירט] די ציפערן קומען פון פארשידענע מקורות, און זיי ציילן נישט אלע דאס זעלבע. [אומקלאר/מחלוקת]

די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט: "ב-1961 היו רשומים בקהל ייטב לב בוויליאמסבורג 860 בתי-אב, ובהם כ-4,500 נפש". [דאקומענטירט] [7] די ענגלישע וויקיפעדיע רופט עס א פארשונג פון 1961, וואס האט געפונען פיר טויזנט פינף הונדערט מענטשן אין וויליאמסבורג. [דאקומענטירט] [8] א באריכט פון דער אידישער טעלעגראפן-אגענטור פון 2006 רעדט, פארקערט, וועגן בערך פיר הונדערט סאטמארער פאמיליעס אין ברוקלין אין 1961 – וואס איז וויניגער ווי די העלפט פון אכט הונדערט זעכציג. [אומקלאר/מחלוקת] [27] ווער האט געמאכט די פארשונג פון 1961, זאגן די ענציקלאפעדיעס נישט. [אומקלאר/מחלוקת]

אין 1968, לויטביידע וויקיפעדיעס, האט סאטמאר געציילט בערך טויזנט דריי הונדערט פאמיליעס אין ניו יארק, די גרעסטע חסידישע גרופע אין דער שטאט. [אומקלאר/מחלוקת] [7][8] אין מיטן פון די 1980ער יארן, לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, זענען שוין געווען איינגעשריבן מער ווי צען טויזנט מענער אלס מיטגלידער פון דער קהלה אין וויליאמסבורג. [אומקלאר/מחלוקת] [7] די "ניו יארק טיימס" פון 1979 שרייבט אז קהל ייטב לב ציילט פינף און פערציג טויזנט מיטגלידער אין וויליאמסבורג אליין. [אומקלאר/מחלוקת] [2] יעדע צאל ציילט אנדערש – פאמיליעס, נפשות, מענער – און מען טאר זיי נישט צוזאמשטעלן ווי איין ליניע. [אומקלאר/מחלוקת]

וואס זיי ווייזן אלע: א קהלה וואס האט זיך אנגעהויבן מיט א מנין, אדער מיט זיבעציג חסידים, איז אין צוואנציג יאר געווארן די גרעסטע חסידישע קהלה אין ניו יארק. [דאקומענטירט] [7][8]

ווי ערקלערט מען דעם וווקס? [דאקומענטירט] אללען נאדלער שרייבט אין דער YIVO ענציקלאפעדיע אז זיין גרויסע למדנות, זיין פערזענלעכע כח, און זיין איינציגער ציל צו צוריקשטעלן דעם אונגארישן חסידות אין אמעריקע, ווערן אנגענומען אלס די סיבה פון דעם וווקס; און אז די קהלה און אירע מוסדות זענען שנעל געווארן גרעסער ווי אלע חסידישע קהלות פון סאטמאר און סיגעט פאר דער מלחמה צוזאמען. [דאקומענטירט] [1] אנדערש-ווו נעמט נאדלער אויך אריין דעם הויכן געבורט-ציפער, דעם שטרענגן ארבעט-שטייגער פון די מענער, און א רייע קהלה-מוסדות. [אומקלאר/מחלוקת] [12] דער רעצענזענט אין "דזשואיש ריוויו אוו בוקס" שרייבט אז אין דעם זענען מסכים סיי די חסידישע ביאגראפן סיי די היסטאריקער: אז זיין ארבעט אויפצובויען א סאטמארער קהלה אין אמעריקע איז געווען א שטארקער הצלחה. [דאקומענטירט] [9] די אידישע וויקיפעדיע שרייבט, אן א מקור, אז אין די ערשטע יארן פלעגן מאדערנע אידן אנרופן איינעם וואס איז פרום אויפן שטייגער פון דער אלטער היים – "א סאטמארער". [טראדיציאנעלער באריכט] [6] זי שרייבט אויך, אן א מקור, אז פילע אבזערווירער האלטן אז אים, צוזאמען מיט ר' אהרן קאטלער, קומט בעיקר דער דאנק פארן אויפשטעלן אידישקייט אין אמעריקע. [אומקלאר/מחלוקת] [6] די "ניו יארק טיימס" האט אים אין 1979 אנגערופן א פירער וואס האט צוזאמגעהאלטן די צעשפרייטע חסידישע וועלט נאך דער מלחמה. [דאקומענטירט] [2]

די שכנים אין וויליאמסבורג האבן זיך געביטן. [דאקומענטירט] [10] אין די 1940ער און 1950ער יארן זענען אהין געקומען פילע פארטא-ריקאנער, צוגעצויגן פון דער ארבעט אין דער ברוקלינער ים-ווערפט; פון די 1960ער יארן האט די געגנט געליטן פון א ירידה אין דער אינדוסטריע און פון פארברעכנס. [דאקומענטירט] [10] פילע אנדערע אידן זענען אוועק אין די פארשטעט, אבער די חסידים זענען געבליבן. [דאקומענטירט] [9] לויט די מחברים פון "א פעסטונג אין ברוקלין", האבן די חסידים אין די 1950ער יארן געזוכט גרויסע דירות אין די נייע שטאטישע הייזער-פראיעקטן אין וויליאמסבורג. [אומקלאר/מחלוקת] [9][21] די זעלבע מחברים זאגן אז די חסידים האבן זיך נישט געשראקן פון די נייע שכנים, ווייל דער גרויסער קולטור-אונטערשייד האט פארקלענערט די סכנה אז די יוגנט זאל זיך אפקערן. [אומקלאר/מחלוקת] [9][21] דאס איז אן ערקלערונג פון היסטאריקער, נישט פון סאטמארער מקורות. [אומקלאר/מחלוקת]

די קהלה האט אויך געהאט דיסציפלין. [דאקומענטירט] אין יאנואר 1969, לויט דער אידישער טעלעגראפן-אגענטור, האבן דריי בחורים פון זיבעצן ביז נײַנצן יאר זיך אנגעשלאסן אין א דעמאנסטראציע ביי די פאראייניגטע פעלקער אן רשות; זיי זענען ארויסגעשיקט געווארן פון ישיבה תורה ויראה און מען האט זיי נישט צוגעלאזט אין בית המדרש ייטב לב. [דאקומענטירט] [15] דאס איז שפעטער ווי די תקופה פון דעם קאפיטל, אבער עס ווייזט אז מיטגלידערשאפט האט געהאט אירע כללים. [דאקומענטירט]

אין די זעלבע יאָרן האָט ער נישט פאַרלוירן די פאַרבינדונג מיט ארץ ישראל. [דאָקומענטירט] [5] לויט דער העבראַיִשער וויקיפּעדיע, איז ער אין 1951 אויסגעוויילט געוואָרן אַלס נשיא פון דער עדה החרדית אין ירושלים, הגם ער האָט געוואוינט אין חוץ לאָרץ, מיט אַ הסכם אַז ער וועט באַזוכן ארץ ישראל איינמאָל אין דריי יאָר. [אומקלאָר/מחלוקת] [5] נאָדלער אין דער YIVO ענציקלאָפּעדיע שרייבט 1953. [אומקלאָר/מחלוקת] [1] די באַזוכן ווערן אָנגעגעבן אויף פאַרשידענע אופנים: די העברעאישע וויקיפּעדיע שרייבט 1952, 1955, 1959 און 1965; די ענגלישע וויקיפּעדיע – 1956 און 1965, און אויך 1959. [אומקלאָר/מחלוקת] [4][5][8] דאָס אַלעס ווערט באַהאַנדלט אין קאַפּיטל 7. [דאָקומענטירט]

און שוין אין די שפּעטע 1950ער יאָרן, לויט היסטאָריקער, האָט מען גערעדט וועגן אַ דאָרף אויסער שטאָט, וואו די חסידים זאָלן קענען לעבן נאָך מער אָפּגעטיילט. [אומקלאָר/מחלוקת] [9] נאָך עטליכע פּרוּוון, איז דער פּלאַן ערשט אין די 1970ער יאָרן געוואָרן קרית יואל – אָבער דאָס איז שוין דער נושא פון קאַפּיטל 10. [דאָקומענטירט] [4][5]

דער רבי וואָס איז אָנגעקומען אויף ראש השנה תש"ז, מיט אַן אומזיכערן פּלאַן צו בלייבן, איז אין דעם אָנהייב פון די 1960ער יאָרן געשטאַנען בראש פון אַ גרויסער, פעסטער קהלה. [דאָקומענטירט] [1][7] אָבער אַ קהלה איז מער ווי מיטגלידער און תקנות. [דאָקומענטירט] אַ קהלה איז חדרים און ישיבות, אַ שולע פאַר מיידלעך, כשרות, מקוואות, אַ צייטונג, און הילף פאַר קראַנקע און אָרעמע. [דאָקומענטירט] ווי ער האָט דאָס אַלעס אויפגעבויט, און ווער עס האָט אים געהאָלפן, דאָס וועלן מיר זען אין קאַפּיטל 5. [דאָקומענטירט]

2. בילדער און פילם-מאַטעריאַל

כללים פאַר אַלע בילדער אין דעם קאַפּיטל: נאָר מענער; קיין פרויען, אויך נישט אין המון-בילדער אויף שיפן, אין פּאָרט אָדער אויף די גאַסן פון ברוקלין – ביי בילדער פון ניו יאָרק אין די 1940ער און 1950ער יאָרן זענען כמעט שטענדיג פרויען אין הינטערגרונט, און מען דאַרף אויסשניידן אָדער נעמען אַן אַנדער בילד; קיין קירכן, טורעמס מיט צלמים, קריסטלעכע סימנים; קיין סטאַטועס פון מענטשן – דאָס הייסט, אויך נישט דער "סטאַטוע פון פרייהייט" אין פּאָרט פון ניו יאָרק; קיין אויפשריפטן מיט פרויען-נעמען, אויך נישט אויף שולעס, שולן אָדער מוסדות – זיי ווערן פאַרבלערט. פון רבי יואל זענען פאַראַן ווייניג בילדער פון די 1940ער יאָרן מיט אַ באַשטעטיגטן מקור; אַ בילד פון 1958 פון דער פאַרזאַמלונג פון דעם התאחדות הרבנים איז אויף Wikimedia Commons אַלס "פּובליק דאָמעין". מען זאָל נישט נוצן קיין בילד אַלס "פון 1946" אויב דער מקור זאָגט עס נישט.

#	אונטער-טייל	וואָס צו ווייזן	וואו צו באַקומען	באַמערקונג
1	4.0	שוואַרצער עקראַן, דער קעפּל "קאַפּיטל 4: אָנקומען קיין אַמעריקע און אויפבויען אין וויליאַמסבורג"; אַ ים-כוואַליע וואָס ווערט שטיל	אייגענע גראַפיק	
2	4.1	דער פּאָרט פון חיפה, 1945 – שיפן, דער ברעג, דער כרמל פון ווייטן	Library of Congress – Matson Photo Service collection	מענער-בילדער אויסקלייבן; קיין פרויען אויפן ברעג
3	4.1	ירושלים אין די 1940ער יאָרן: די גאַסן פון מאה שערים, אַלטע שטיינערנע הייזער	Library of Congress – Matson Photo Service collection; National Library of Israel – Photo Archive	קיין טורעמס פון קירכן אין הינטערגרונט; ביי פּאַנאָראַמעס פון דער אַלטשטאָט דאַרף מען אויסשניידן
4	4.1	אַ חסידישער בית המדרש אין ירושלים, מענער לערנען – פון יענער צייט	National Library of Israel; Central Zionist Archives – Photo Collection	נישט זאָגן אַז דאָס איז זיין בית המדרש

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
5	4.1	א סערטיפיקאט פון דער מאנדאט-רעגירונג – א ביישפיל פון א מוזיי	Israel State Archives; Central Zionist Archives	נאר א מוסטער; קיין נאמען פון א פרווי אויפן פאפיר
6	4.1	א בלאט פון "על הגאולה ועל התמורה" – דער טיטל-בלאט	hebrewbooks.org – סקאן פון דער ערשטער אויפלאגע	נאר דער טיטל-בלאט; דער ציטאט ווערט נישט געוויזן ביז עס איז פארגליכן
7	4.1	גראפיק: פיר נוסחאות פארוואס ער האט פארלאזט ארץ ישראל – זען 4.3 אין טייל 4	אייגענע גראפיק	יעדע נוסח מיט איר מקור
8	4.2	די שיף "וואלקעניע" – א בילד פון דער שיף אויפן ים	Wikimedia Commons – MS Vulcania; The Mariners' Museum Library, Newport News	קיין פאסאזשירן-המון; נאר די שיף
9	4.2	דער פארט פון ניו יארק אין די 1940ער יארן – פירס, שלעפ-שיפלעך, די מאנהעטן-ליניע פון ווייטן	Library of Congress – Prints and Photographs, New York World-Telegram and the Sun Collection; NYC Municipal Archives	אויסמיידן דעם ווינקל וואו מען זעט די סטאטוע
10	4.2	דער לוח פון תשרי תש"ז – א פשוטע גראפיק מיט א' און ב' תשרי = 26 און 27 סעפטעמבער 1946	אייגענע גראפיק	
11	4.2	א פאסאזשיר-ליסטע פון א שיף פון 1946 – נאר דער קאפ פון בלאט	National Archives – Passenger and Crew Lists, New York, 1897–1957	נאר אויב מען געפינט די אמתע ליסטע; אנדערע נעמען פארבלערן
12	4.3	דער וויליאמסבורג-בריק פון ווייטן, 1940ער–1950ער יארן	NYC Municipal Archives – Department of Bridges photographs; Library of Congress	
13	4.3	די גאסן פון וויליאמסבורג אין די 1950ער יארן: לי עוועניו, בעדפארד עוועניו – קלייטן, מענער אויפן טראטואר	NYC Municipal Archives – 1940 Tax Photographs; Brooklyn Public Library – Brooklyn Collection	1940 טאקס-בילדער זענען הייזער אן מענטשן – גוט פאר דעם פריערדיקן בילד
14	4.3	גראפיק: דער מנין פון פרענקלס זכרון קעגן די זיבעציג פון דער העברעאישער וויקיפעדיע	אייגענע גראפיק	זען 4.5 אין טייל 4
15	4.3	דער בית המדרש אויף 152 ראדני סטריט – פון דרויסן, היינט	אייגענע פילמירונג	מיט רשות פון דער קהלה; נישט זאגן אז דאס איז געווען דער ערשטער בית המדרש
16	4.4	דאקומענט: די איינשרייבונג פון Congregation Yetev Lev D'Satmar, 1948	New York State Department of State – Division of Corporations; Kings County Clerk	נאר אויב מען באקומט דעם אמתן דאקומענט; אנדערש – בלויז א גראפיק

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
17	4.4	דער טיטל-בלאט פון "ייטב לב" פון ר׳ יקותיאל יהודה טייטלבוים	hebrewbooks.org; National Library of Israel – Digitized Books	
18	4.4	דיאגראם: די סטרוקטור פון קהל ייטב לב לויט די תקנות פון 1952 – זען 4.4 אין טייל 4	אייגענע גראפיק	
19	4.4	רבי יואל ביי דער פאראזמלונג פון דעם התאחדות הרבנים, 1958	Wikimedia Commons – JTeitelbaum.jpg, פובליק דאמעין	דאס בילד איז פון 1958, נישט פון 1948 – דאס שרייבן אויפן עקראן
20	4.5	ספרים פון בית המדרש, א שולחן מיט גמרות, מענער לערנען – היינט אין וויליאמסבורג	אייגענע פילמירונג	נאר מענער
21	4.5	די ישיבה תורה ויראה פון דרויסן	Wikimedia Commons – Satmer Yeshiva.jpg, פובליק דאמעין	
22	4.5	א פעלצענער שטריימל אין א קעסטל, א בעקיטשע אויף א הענגער – אביעקטן אן מענטשן	אייגענע פילמירונג	
23	4.5	א בלאט פון "ויואל משה", מאמר לשון הקודש – דער אנהייב פון מאמר	hebrewbooks.org – מהדורא חדשה, ברוקלין תשס"ו	ווי אין קאפיטל 3: נאר א סקאן, קיין געמאלטע טעקסט
24	4.5	אן אלטע אידישע צייטונג פון וויליאמסבורג – נאר דער קאפ	YIVO Institute – Library; New York Public Library – Dorot Jewish Division	קיין בילדער פון פרויען אין דער צייטונג
25	4.6	גראפיק: ציפערן פון דער קהלה 1961–1979 – יעדע מיט איר מקור און איר איינהייט	אייגענע גראפיק	זען 4.6 אין טייל 4
26	4.6	ברוקלינער ים-ווערפט, 1950ער יארן – פון ווייטן	NYC Municipal Archives; Library of Congress	אויסשניידן אז קיין פרויען זאלן נישט זיין
27	4.6	טאג-טעגלעכע פילם-שטיקלעך פון וויליאמסבורג, 1960ער יארן – מענער אין די גאסן	British Pathé; AP Archive; NYC Municipal Archives – WNYC collection	יעדן קאדער פריפן; קיין פרויען
28	4.6	ירושלים, בית המדרש ויואל משה פון סאטמאר – היינט	Wikimedia Commons – Satmar BM Vayoel Moshe 1.JPG, CC BY-SA 3.0	נאר מענער און אינגלעך; פאר א בריק צו דער עדה החרדית
29	4.6	איבערגאנג: א ליידיגע קלאסצימער מיט בענקלעך און א טאוול, פרי אינדערפרי	אייגענע פילמירונג	פירט צו קאפיטל 5

3. אויפשריפטן אויפן עקראן

#	אונטער-טייל	אויפשריפט	מקור / באמערקונג
1	4.0	קאפיטל 4 · אנקומען קיין אמעריקע און אויפבויען אין וויליאמסבורג · 1945–1968	
2	4.1	חיפה · 2 סעפטעמבער 1945 · כ"ד אלול תש"ה	[4][20]
3	4.1	ירושלים · אין דער שטוב פון זיין פלימעניק און איידעם, ר' חנניה יום טוב ליפא מאיר-טייטלבוים	[4][5][6]
4	4.1	אויגוסט 1932 · א באזוך אין ירושלים	[4] – איין מקור
5	4.1	"יטב לב" אין ירושלים – לויט דער אידישער וויקיפעדיע	[6] – [אומקלאר/מחלוקת]
6	4.1	פארוואס ער האט פארלאזט ארץ ישראל: חובות? געלט זאמלען? א שליחות? א פרואוו וואס איז נישט געלונגען?	[4][5][6][9][13] – מחלוקת
7	4.1	אין ארץ ישראל: בערך א יאר · אדער צוויי און א האלב יאר – לויט נאדלער	[1][4][5] – מחלוקת
8	4.2	ניו יארק · די שיף "וואלקעניע" · ראש השנה תש"ז	[4][5][8]
9	4.2	26 אדער 27 סעפטעמבער 1946 · א' אדער ב' תשרי תש"ז	[4][5][8][20] – מחלוקת
10	4.2	1946? 1947? – YIVO שרייבט 1947	[1] – מחלוקת
11	4.2	עלטער: 59 יאר	[4]
12	4.2	"לבסוף נותר שם" – די העברעאישע וויקיפעדיע	[5] – ציטאט
13	4.3	וויליאמסבורג, ברוקלין · אויפן איסט ריווער	[10]
14	4.3	ניין מענער – לויט הערץ פרענקל · בערך 70 חסידים – לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע	[5][7][14] – מחלוקת
15	4.3	1947 · ר' משה טייטלבוים קומט אן קיין אמעריקע	[17]
16	4.3	152 ראדני סטריט · דער הויפט-בית-מדרש, לויט דער "ניו יארק טיימס", 1979	[2]
17	4.3	כ"א כסלו · "יום ההצלה"	[7] – [טראדיציאנעלער באריכט]
18	4.4	Congregation Yetev Lev D'Satmar · חול המועד פסח תש"ח · סוף אפריל 1948	[4][5][20]
19	4.4	ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים · דער "ייטב לב" · רב אין סיגעט פון תרי"ח	[1][6]
20	4.4	10 דעצעמבער 1929 · אן אייגענע קהלה אין סאטמאר	[4][5]
21	4.4	ניסן תשי"ב · אפריל 1952 · די תקנות	[4][5][7]
22	4.4	"בעל הסמכות הדתית העליונה על כל חברי הקהילה"	[5] – ציטאט
23	4.4	ר' אליעזר (לעאפאלד) פרידמאן · ערשטער פרעזידענט · 1904–1972	[7][8]
24	4.4	ר' לעאפאלד (לייביש) לעפקאוויטש · 1920–1998	[8]
25	4.5	ניו יארק · בערך 2,250,000 אידן	[9]
26	4.5	"א מחנה אין מדבר" – לויט א רעצענזיע	[9] – [טראדיציאנעלער באריכט]

#	אונטער-טייל	אויפשריפט	מקור / באמערקונג
27	4.5	אומאפהענגיג – אויך אין געלט	[7][8]
28	4.5	אידיש · אויך פאר די וואס האבן גערעדט אונגאריש אדער דייטש	[7]
29	4.5	"חדש אסור מן התורה" – דער חתם סופר · ווי די העברעאישע וויקיפעדיע ברענגט	[5] – [טראדיציאנעלער באריכט]
30	4.6	1961 · 860 משפחות · בערך 4,500 נפשות	[7][8]
31	4.6	1961 · בערך 400 משפחות – לויט JTA	[27] – מחלוקת
32	4.6	1968 · בערך 1,300 משפחות אין ניו יארק	[7][8]
33	4.6	1979 · 45,000 מיטגלידער אין וויליאמסבורג – "ניו יארק טיימס"	[2]
34	4.6	1951 אדער 1953 · נשיא פון דער עדה החרדית	[1][5] – מחלוקת
35	4.6	ווייטער: קאפיטל 5 – אויפבויען די קהלה	

4. מאפעס, צייט-ליניע און דיאגראמען

4.1 דיאגראם: דער וועג פון חיפה ביז וויליאמסבורג

דער וועג 1945–1946. דער שטריך-קעסטל: דער וועג פון ארץ ישראל ביז דער שיף איז אין די מקורות וואס מיר האבן געזען נישט באשריבן.

4.2 צייט-ליניע 1945–1969

דאטום	געשעעניש	צייכן / מקור
2.9.1945 · כ"ד אלול תש"ה	אנגעקומען קיין חיפה; דערנאך ירושלים	[דאקומענטירט] [4][5][20]
1945–1946	ירושלים, אין דער שטוב פון זיין איידעם; "יטב לב" מוסדות	[אומקלאר/מחלוקת] [4][6]
26 / 27.9.1946 · ראש השנה תש"ז	ניו יארק, די שיף "וואלקעניע"	[אומקלאר/מחלוקת] [4][5][8] [20]
1947	YIVO-נוסח פון דעם אנקומען; ר' משה טייטלבוים קומט אן	[אומקלאר/מחלוקת] [1][17]
סוף אפריל 1948 · חול המועד פסח תש"ח	קהל ייטב לב דסאטמאר געגרינדעט און איינגעשריבן	[דאקומענטירט] [4][5][20]
14.5.1948	די מדינה ווערט אויסגערופן – קיין פארבינדונג אין די מקורות	[דאקומענטירט] [4]
1951 / 1953	נשיא פון דער עדה החרדית	[אומקלאר/מחלוקת] [1][5]

דאטום	געשעעניש	צייכן / מקור
ניסן תשי"ב · 1952	די תקנות פון דער קהלה	[דאקומענטירט] [4][5][7]
1950ער יארן	איסור אויף טעלעוויזיע; פעלצענע היטלען – לויט דער ענגלישער וויקיפעדיע	[אומקלאר/מחלוקת] [4]
1953 / 1954 / 1955	התאחדות הרבנים – קאפיטל 5	[אומקלאר/מחלוקת] [4][5][8]
1958	דאס בילד פון דער פראזאמלונג פון דעם התאחדות הרבנים	[דאקומענטירט] [26]
שפעטע 1950ער	ערשטע געדאנקען וועגן א דארף אויסער שטאט – קאפיטל 10	[אומקלאר/מחלוקת] [9]
1961	860 משפחות, בערך 4,500 נפשות	[אומקלאר/מחלוקת] [7][8][27]
1961	מאמר לשון הקודש אין "ויואל משה" – לויט מאגיד	[אומקלאר/מחלוקת] [11]
1968	בערך 1,300 משפחות אין ניו יארק	[אומקלאר/מחלוקת] [7][8]
יאנואר 1969	דריי בחורים ארויסגעשיקט נאך א דעמאנסטראציע	[דאקומענטירט] [15]

4.3 דיאגראם: פארוואס ער האט פארלאזט ארץ ישראל – פינף נוסחאות

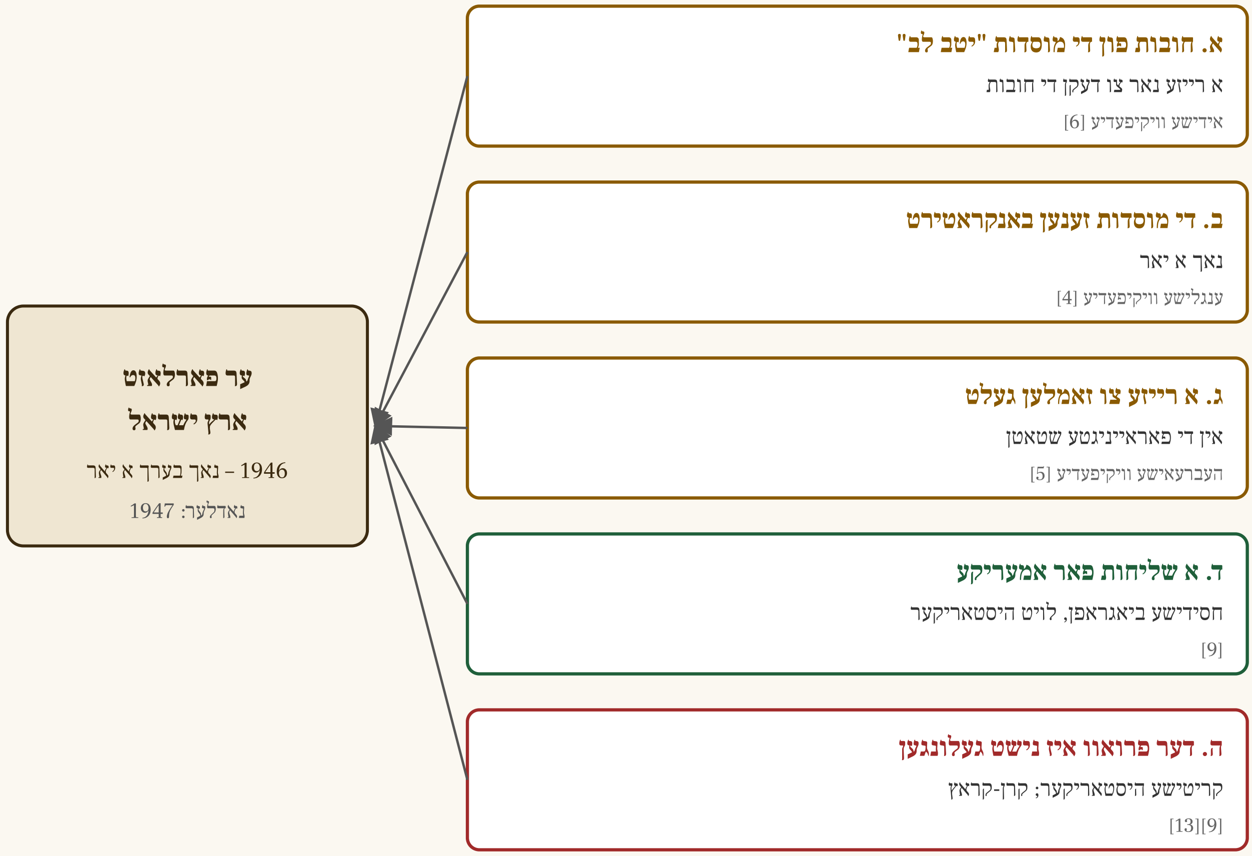

א–ג: וואס זיי האבן געמיינזאם – א שווערע געלט-לאגע. קיין פסק.

יעדע נוסח מיט איר מקור. די נאראציע גיט קיין פסק.

4.4 דיאגראם: די סטרוקטור פון קהל ייטב לב

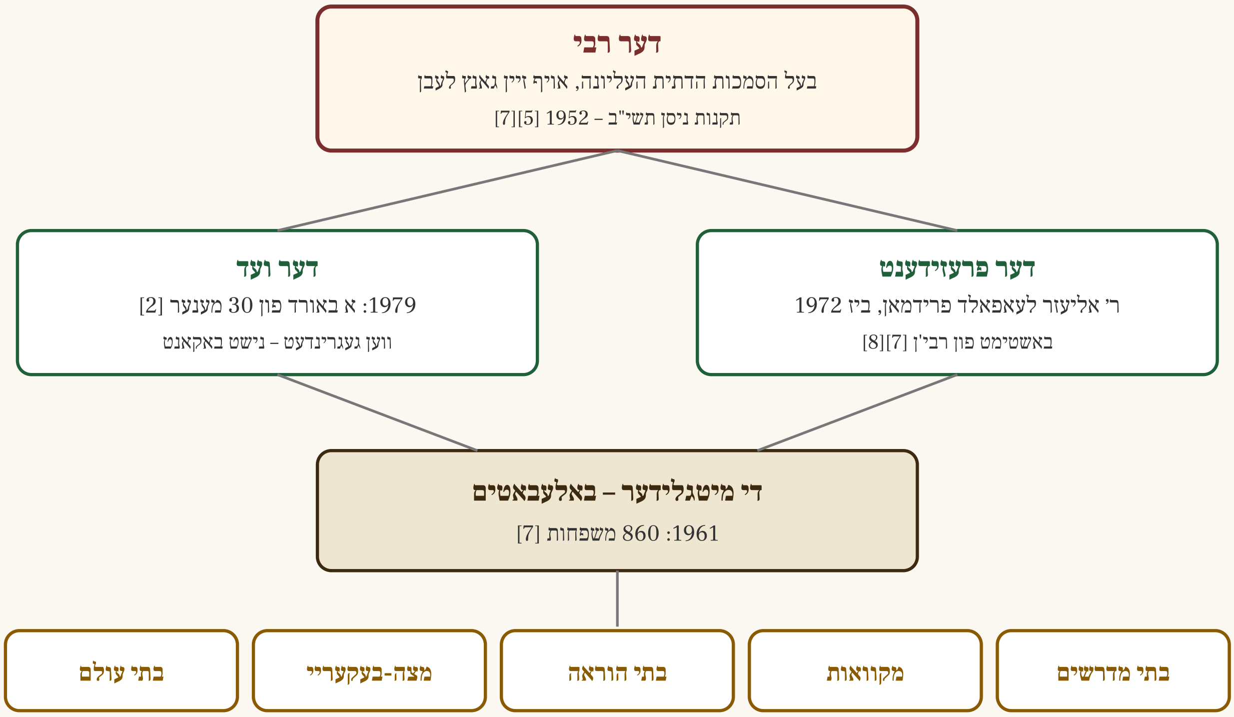

די אינסטיטוציעס פון קהל ייטב לב לויט דער אידישער וויקיפעדיע [6]
חינוך און התאחדות הרבנים – באזונדער, קאפיטל 5
א דיאגראם פון אונז לויט די ענציקלאפעדיעס; דער טעקסט פון די תקנות איז נישט געזען

דער רבי איבער דער קהלה, אבער נישט אלס אנגעשטעלטער; דער פרעזידענט פירט די קהלה טאג-טעגלעך.

4.5 טאבעלע: די גרייס פון דער ערשטער גרופע

מקור	וויפל	צייכן
הערן פרענקל, לויט יונתן מארק, 2016	ניין מענער – נישט קיין מנין	**[טראדיציאנעלער באריכט]** [14]
אללען נאדלער	עטליכע טוצנדער לעבנגבליבענע	**[אומקלאר/מחלוקת]** [12]
ענגלישע וויקיפעדיע	א קליינע גרופע אנהענגער	**[אומקלאר/מחלוקת]** [4][8]
העברעאישע וויקיפעדיע	בערך 70 חסידים – "הגרעין המייסד"	**[אומקלאר/מחלוקת]** [5][7]

4.6 טאבעלע: ציפערן פון דער קהלה – יעדער מיט זיין איינהייט

יאר	צאל	וואס מען ציילט	מקור
1961	860	משפחות איינגעשריבן אין קהל ייטב לב, וויליאמסבורג	העברעאישע וויקיפעדיע [7]
1961	בערך 4,500	נפשות – "א פארשונג"	[7][8]
1961	בערך 400	סאטמארער משפחות אין ברוקלין	JTA, 2006 [27] – מחלוקת
1968	בערך 1,300	משפחות אין ניו יארק	[7][8]

יאר	צאל	וואס מען ציילט	מקור
1979	45,000	מיטגלידער אין וויליאמסבורג	"ניו יארק טיימס" [2]
מיטן 1980ער	מער ווי 10,000	מענער איינגעשריבן אלס מיטגלידער	העברעאישע וויקיפעדיע [7]

וויכטיג פאר דער גראפיק: די ציפערן ציילן אנדערע זאכן – משפחות, נפשות, מענער – און מען טאר זיי נישט צייכענען ווי איין ליניע. אויפן עקראן: יעדע צאל באזונדער, מיט איר יאר, איר איינהייט און איר מקור.

5. איבערגאנג צו קאפיטל 5 (פראדוקציע)

נאראציע: זען דעם סוף פון 4.6. בילד: די טאבעלע פון ציפערן (4.6) ווערט שטיל; די קאמערע גייט ארויס פון א גאס אין וויליאמסבורג אין דער פרי, פארביי א בית המדרש, ביז צו דער טיר פון א חדר; א ליידיגע קלאסצימער מיט בענקלעך און א טאוול. א שטילער עקראן מיט דעם קעפל "קאפיטל 5: אויפבויען די קהלה – מוסדות, חינוך, חסד", און די ערשטע אונטער-טייל "חינוך פאר אינגלעך: תורה ויראה, חדרים און ישיבות". מוזיק: די רואיגע טעמע פון קאפיטל 4 גייט איבער אין א ווארעמערע, פעסטערע מעלאדיע. אין קאפיטל 5: תורה ויראה, די מיידלשע שולע, כשרות און דער התאחדות הרבנים (1953, 1954 אדער 1955), ביקור חולים און די אנדערע חסד-מוסדות, און די צייטונג "דער איד".

6. מקורות פאר קאפיטל 4

1. Allan Nadler, "Satmar Hasidic Dynasty" / "Teitelbaum Family", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. https://encyclopedia.yivo.org/article.aspx/Satmar_Hasidic_Dynasty
2. *The New York Times*, 14 September 1979, B2 – דער באריכט וועגן דעם נאכפאלגער אין סאטמאר; 152 ראדני סטריט; 45,000 מיטגלידער; קיין צוואה.
3. Menachem Keren-Kratz, א לעקציע אין 2021 וועגן סאטמאר אין אמעריקע – ציטירט אין אונזערע פריערדיקע פארשונג-בלעטער; נאך נישט ווידער געזען.
4. English Wikipedia, "Joel Teitelbaum" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026).
5. העברעאישע וויקיפעדיע, "יואל טייטלבוים".
6. אידישע וויקיפעדיע, "יואל טייטלבוים".
7. העברעאישע וויקיפעדיע, "חסידות סאטמר".
8. English Wikipedia, "Satmar (Hasidic dynasty)" – מיט די ציטאטן פון George Kranzler.
9. *Jewish Review of Books* – א רעצענזיע אויף Nathaniel Deutsch און Michael Casper, *A Fortress in Brooklyn*, און אויף David N. Myers et al., *American Shtetl*.
10. English Wikipedia, "Williamsburg, Brooklyn".
11. Shaul Magid, *Jewish Anti-Zionism as Political Theology: The Major Writings of Rabbi Yoel Teitelbaum* (University of California Press / Luminos, open access), אריינפיר.
12. Allan Nadler, "The Riddle of the Satmar", *Jewish Ideas Daily* (א רעצענזיע אויף Dovid Meisels, *The Rebbe*) – געברענגט דורך אונזערע פריערדיקע פארשונג-בלעטער; נאך נישט ווידער געזען.
13. Menachem Keren-Kratz, א ארטיקל אין *Tablet Magazine*, 2014 – געברענגט דורך אונזערע פריערדיקע פארשונג-בלעטער; נאך נישט ווידער געזען.
14. Jonathan Mark, א ארטיקל אין *The New York Jewish Week*, 2016, וועגן די זכרונות פון Hertz Frankel – געברענגט דורך אונזערע פריערדיקע פארשונג-בלעטער; נאך נישט ווידער געזען.

15. Jewish Telegraphic Agency (JTA), 31 January 1969 – די דריי בחורים נאך דער דעמאנסטראציע ביי די פאראייניגטע פעלקער.

16. Shaul Magid, א ארטיקל אין *Tablet Magazine*, 2020 – געברענגט דורך אונזערע פריערדיקע פארשונג-בלעטער.

17. English Wikipedia, "Moshe Teitelbaum (Satmar)".

18. רבי יואל טייטלבוים, "ויואל משה", מאמר לשון הקודש (מהדורא חדשה, ברוקלין תשס"ו, מיט פאקסימיליע פון דער ערשטער אויפלאגע, ברוקלין תשכ"א) – לויט דער סטרוקטור פון סקאן.

19. רבי יואל טייטלבוים, "על הגאולה ועל התמורה", סימן ז׳ – לויט א טראנסקריפציע פון סקאן אין אונזערע פארשונג-בלעטער; נאך נישט פארגליכן מיט א געדרוקטן ספר.

20. hebcal.com – דער לוח: 2.9.1945 = כ"ד אלול תש"ה; 26–27.9.1946 = א׳–ב׳ תשרי תש"ז; חול המועד פסח תש"ח = 26–29.4.1948; ניסן תשי"ב = מערץ–אפריל 1952; י"ד חשון תשי"ד = 23.10.1953.

21. Nathaniel Deutsch and Michael Casper, *A Fortress in Brooklyn: Race, Real Estate, and the Making of Hasidic Williamsburg* (Yale University Press, 2021) – ציטירט אין [9]; נאך נישט געזען.

22. David N. Myers et al., *American Shtetl: The Making of Kiryas Joel, a Hasidic Village in Upstate New York* (Princeton University Press, 2022) – ציטירט אין [9]; נאך נישט געזען.

23. Solomon Poll, *The Hasidic Community of Williamsburg* (New York, 1962) – אין דער ביבליאגראפיע פון [1]; נאך נישט געזען.

24. George Kranzler, *Williamsburg: A Jewish Community in Transition* (New York, 1961) – ציטירט אין [8]; נאך נישט געזען.

25. Jerome R. Mintz, *Hasidic People: A Place in the New World* (Harvard University Press, 1992) – ציטירט אין [5]; נאך נישט געזען.

26. Wikimedia Commons – JTeitelbaum.jpg: רבי יואל ביי דער פארזאמלונג פון דעם התאחדות הרבנים, 1958, פובליק דאמעין.

27. Jewish Telegraphic Agency (JTA), 2006 – "בערך 400 סאטמארער פאמיליעס אין ברוקלין" אין 1961; געברענגט דורך אונזערע פריערדיקע פארשונג-בלעטער.

7. אפענע פראגעס און וואס מען דארף נאך נאכקוקן

- **1946 אדער 1947:** רוב מקורות שרייבן 1946; נאדלער (YIVO) שרייבט 1947 און רעכנט "32 יאר" פון דארט. מיר שטעלן 1946 מיט א באמערקונג; צו באשטעטיגן לויט א פאסאזשיר-ליסטע פון דער שיף "וואלקעניע" אין די נאציאנאלע ארכיוון.
- **26 אדער 27 סעפטעמבער:** ביידע טעג זענען ראש השנה תש"ז. ווי אזוי מען האט זיך געפירט מיט אנקומען אויף יום טוב, ווערט אין קיין מקור נישט ערקלערט; נישט אריינלייגן קיין השערה.
- **דער וועג פון ארץ ישראל ביז דער שיף:** נישט געפונען.
- **פארוואס ער האט פארלאזט ארץ ישראל:** פינף נוסחאות (חובות; באנקראט; געלט זאמלען; א שליחות; א פרואוו וואס איז נישט געלונגען). די ערשטע דריי זענען נאר אין וויקיפעדיע. קיין פסק.
- **"א יאר נאך דער פטירה פון זיין טאכטער":** אין דער ענגלישער וויקיפעדיע אויף סאטמאר – פאסט נישט מיט דער פטירה אין תשי"ד/1953. ווערט געברענגט נאר אלס סתירה.
- **די טעכטער:** די עלטסטע אדער די יינגסטע – די העברעאישע און די אידישע וויקיפעדיע זענען זיך סותר. קיין נאמען ווערט נישט געזאגט, אויך נישט די נעמען פון דער שול אין ירושלים און פון דער מיידלשער שולע, וואס טראגן א נאמען פון א פרוי.
- **דער באזוך אין 1932 און די רבנות אין ירושלים:** נאר אין דער ענגלישער וויקיפעדיע.

- **דער זכרון אין "על הגאולה ועל התמורה":** נאר א טראנסקריפּציע פון OCR; פאר מען שטעלט עס אויפן עקראן, פארגלייכן מיט דעם ספר.
- **"ער איז געבליבן":** רבנים (העברעאישע וויקיפעדיע), חסידים (אידישע וויקיפעדיע), אדער די אגודה האט געשטערט (קרן-קראץ). קיין ערשט-האנטיגער דאקומענט.
- **די איסט סייד:** נאר אין דער אידישער וויקיפעדיע.
- **די ערשטע גרופּע:** ניין מענער (פרענקל), עטליכע טוצנדער (נאדלער), בערך 70 (העברעאישע וויקיפעדיע). קיין נעמען פון די ערשטע משפחות, אויסער דעם פרעזידענט.
- **דער גבאי:** ר׳ יוסף אשכנזי און ר׳ אפרים יוסף דב אשכנזי – צי איינער אדער צוויי, נישט קלאר.
- **דער ערשטער בית המדרש:** קיין אדרעס, יאר אדער געביידע. ווען 152 ראדני סטריט איז געקויפט געווארן – נישט באקאנט. צו זוכן אין די ברוקלינער אייגנטום-רעקארדס.
- **די דאקומענטן פון 1948 און 1952:** בלויז דורך ענציקלאפעדיעס; דער טעקסט פון די תקנות איז נישט געזען. די איינשרייבונג פון 1948 קען מען בעטן פון דער ניו יארקער סטעיט.
- **ר׳ משה טייטלבוים:** וויליאמסבורג ביז 1966 (ענגלישע וויקיפעדיע) קעגן בארא פארק זינט דער מלחמה ("ניו יארק טיימס" 1979).
- **די ציפערן פון 1961:** 860 משפחות קעגן "בערך 400 פאמיליעס" (JTA). ווער האט געמאכט די פארשונג – נישט באקאנט; מעגליך פאל אדער קראנצלער, אבער דאס איז נאר אונזער השערה און ווערט נישט געזאגט.
- **די תקנות פון די 1950ער (טעלעוויזיע, שידוכים, קליידונג):** נאר אין דער ענגלישער וויקיפעדיע, אן א דאטום פון יעדער תקנה. פרטים וואס באטרעפן פרויען-קליידונג זענען דא בכוונה נישט געברענגט.
- **"חדש אסור מן התורה" ביי די מאשינען:** ציטירט אין דער העברעאישער וויקיפעדיע אן א מקור אין א ספר.
- **דער ווארט פון מייזעלס ("פון פינצטערניש צו פינצטערניש"):** טייל שטעלן עס ביי חיפה, טייל ביי ניו יארק; דער ארגינעל איז נישט געזען.
- **כ"א כסלו:** ווען דער מנהג פון "יום ההצלה" האט זיך אנגעהויבן – נישט געפונען.
- **די עדה החרדית:** 1951 (העברעאישע וויקיפעדיע) אדער 1953 (YIVO); די יארן פון די באזוכן זענען פארשידן. די פולע באהאנדלונג – קאפיטל 7.
- **בילדער:** קיין באשטעטיגטע פאטאגראפיע פון רבי יואל פון 1945–1948 איז נישט געפונען. דאס בילד פון 1958 (Wikimedia Commons) מעג מען נוצן, אבער נאר מיט דעם אויפשריפט "1958".
- **ציטאטן:** די ציטאטן פון דער העברעאישער און דער אידישער וויקיפעדיע זענען ווערטלעך ווי זיי שטייען; די ציטאטן פון נאדלער, פרענקל, דער "ניו יארק טיימס" און די רעצענזיעס זענען איבערגעזעצט פון ענגליש, און ווערן אויפן עקראן אנגעצייכנט "איבערזעצונג".
- **נעמען:** קיין פרויען-נעמען ווערן נישט געזאגט – די רביצין, די טעכטער, און די מיט-מחברטע פון "אמעריקען שטעטל" (אין דער רשימה: "Myers et al.") ווערן נישט גערופן מיטן נאמען. אויף דאקומענטן אויפן עקראן (פאסאזשיר-ליסטעס, איינשרייבונגען) מוזן פרויען-נעמען פארבלערט ווערן.
- **צייט-באלאנס:** די אונטער-טיילן לויפן בערך: 4.1 – 713, 4.2 – 617, 4.3 – 890, 4.4 – 873, 4.5 – 885, 4.6 – 809 ווערטער (צוזאמען 4,787 – בערך 34 מינוט). 4.2 איז א ביסל קירצער ווי די פלאן און 4.6 א ביסל לענגער; ביים רעקארדירן קען מען דאס אויסגלייכן.